

Dicziunari rumantsch grischun : rapport pels ans 1948-1950

Autor(en): **Schorta, A.**

Objektyp: **Article**

Zeitschrift: **Annalas da la Societad Retorumantscha**

Band (Jahr): **64 (1950)**

PDF erstellt am: **16.05.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-218482>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

Dicziunari rumantsch grischun

Rapport pels ans 1948—1950

Per motivs redacziunals ils rapports dal DRG. pels ans 1948 e 1949 nu pudettan cumparair aint illas Annalas. Quaist rapport cumpiglia dimena il spazi da trais ans. El as basescha süls rapports annuals chi van an per an in schner al Departamaint federal da l'Intern e sün quels chi vegnan suottamiss per scrit duos voutas l'an a la Cumischiun filologica dal DRG.

Daspö nos ultim rapport als lectuors da las Annalas (vair tom 61 pag. 185—195) sun cumpars ils fasciculs 16, 17, 18 e 19 dal Dicziunari. Els cumpiglian ils artichels balla fin bel. In quaista seria da var 500 artichels as rechattan ourdvart blers da taimpra vairamaing grischuna, plets da püra razza rumantscha chi dan fingià sulets üna bunischi idea dal character da nossa favella e cultura. Fingià il prüm fögl ans spordscha ün chavazzin chi cumprova quetant: *ballabeina*. Que as tratta qua d'ün pled renan, da chasa da Bravuogn fin süsom la Surselva. El correspuonda a nos ladin *pizzalaida*, *pasantina* e *sbaluonzch* e cumpara in üna bella quantità da bels versets d'infants. Prof. Karl Jaberg chi ha perscrutà ils noms da la pizzalaida eir in Frantscha, Portugal ed oters pajais contribuit ün excuors etimologic chi sta zuond bain a noss' ouvra.

Da veidrischma schlatta grischuna ais eir *bandus*, «sanft, sanftmütig, gutmütig». Il pled vain dovrà fich suvent illa lingua ecclesiastica, ma ais plain da prüvadentscha e cordialità eir i'l discuors familiar, per ex. cur cha la mamma nomna seis infant *ün banduset char*.

Ils vegls plets rumantschs as scumpartan ün pa in tuot ils chotens da nossa vita muntagnarda, saja que lura i'l pitschen muond

dals infants, las chafuollezas da noss sentimaints opür quel muond concret e real aint il qual nus cumbattain per noss' existenza. Pensain per exaimpel a *banetsch*, pled da la Muntogna per «Mistwagen». Id as tratta d'üna manzina our dal medem tschep sco nos *benna* ladin, chi cumparirà aint il vainchavel faschicul.

Na be ladin, ma güst uschè cuntschaint eir in Surselva ais eir *barbulada*, *barbalada*. Ant cha'ls pastiziers avaivan avert lur butias eir aint in noss cumüns, las barbuladas cha la mamma faiva davo avoir culà painch masdand las veglianas in farina, zücher ed ouvs, eiran ün trat sün il qual pitschens e grands, cun e sainza daints spettaivan cun anguoscha. Las *barbaladas* sursilvanas fattas sülla lastra o in üna padella platta miss' aint il fuorn o furnè sun gustusas eir ellas, ma tuottüna alch bain sten different da las nossas, bod plü dastrusch al plain in pigna, bod plü paraintas cun nossa tuorta da cuols. Minchün las po insajar fand adöver dals rezepts publichats a pag. 165 dal DRG. II.

Id ais ouramai cuntschaint a minchün cha'ls plets chi han dachefar cun baselgia e cretta fuorman ün tröppet ourdvar original aint illa granda malgia dals plets. Fingia *baselgia*, dal vegl *basilica* latin sta qua sco ün spelm immez ils descendents dal grec *ecclesia*, talian chiesa, frances *église* e dal grec *kyriake* chi viva inavant aint il tudais-ch «Kirche». Ün tschüt aint illa part etimologica da quaist rich artichel, scritta cun penna sgüra da prof. Jacob Jud, ans revelescha ün impreschiunant chapitel our da l'istorgia dal cristianissem in Rezia. Ma eir ils artichels *barmör*, derivant da l'antic *bonae memoriae* = da buna memoria, alura *bargiatöli* da *purgatorium*, *bapnos*, *battaisem*, impustüt in sia veglia fuorma *batten* documentada eir per l'Engiadina, hoz amo in plaina vigur illas vals renanas, tuot quaists plets ans muossan quant fich cha l'istorgia da nossa baselgia as distacha da quella da la baselgia taliana e tudais-cha.

Battaisem e *bara* quaists duos plets rinserran in sai binsan e cumgià per mincha vit' umana. Üna lunga tradiziun cun trats originalischems ha dat a tuots duos aigna taimpra e culur. Il DRG. nun avet greiv da reunir in tuots duos artichels üna schurma dad

interessants detagls ad ün portret da nossas üsanzas. Uschè l'artichel *bara* chi nu descriva be co cha in nossas vals vegnan fats ils funarals, dal mumaint da la spartida fin a la palorma, ma eir cun che nairischmas superstiziuns cha schlattas passadas accompagnaivan ed observaivan tuot in quaistas 48 uras, ais creschü ad ün tractat da bunamaing 8 paginas.

Vegls vaschins da nossa terra sun eir noss noms da parantella: *bap, bapsegner, barba, basat, basdret, basdrin* per ils quals ils linguachs chi ans intuornan han obain oters plets obain ingün term. A *suvrins* e *basdrins*, üna jada amo parantella o schlatta chi vulaiva esser cuschidrada tar nozzas ed otras chaschuns, nu gniva guera fat stim tar oters pövels. Cun tant daplü interess as legiaraja l'artichel *basdrin* chi muossa cleramaing cun che resguards chi as trattaiva la *basdrinada, basdrinaglia* o *basdrinanza*.

Il dret da noss babuns ans ais mantgnü in lunga lingiada da tschantamaints, trastüts, da bargiaminas e chartas. Las Annalas e la Crestomazia da C. Decurtins and dan clera perdüttanza. Üna survista ourdvart interessanta da quaistas funtanas dà sar prof. Pieder Tuor suot il titul «Ils documents giuridics romontschs» aint il Ischi XX. Il medem autur ans disch eir co cha noss perdavants sezzaivan a dret e co ch'els traivan sentenza. Seis stüdi «Co derschavan nos babuns sur malfatgs» aint il Ischi IX as legia adüna cun grand guadagn. L'originalità da nossas üsanzas giuridicas resorta meglinavant da lavuors sco quella da prof. Chasper Pult barmör, intitulada «Über Ämter und Würden in romanisch Bünden» (Romanische Forschungen 32, 389—480). Tant il giurist Tuor co il linguist Pult han ris-chà quaistas perscrutaziuns sün fundamaint da collecziuns incumplettas e que nu po esser dubi ch'els, pudiand sfrüjar ün material bler plü ampel, ans avessan savü da dir amo bainquant da nouv. Il DRG. retegna per ün da seis dovairs da reunir in seis artichels tant material sco be pussibel dand uschè bavun a novs stüdis chi vöglian penetrar plü chafuol aint in nossas funtanas da dret. Que ais la radschun, per la quala artichels sco *bandera, banderal, bandiar, bandischun, bann, bannerherr, bannermeister, bannida, bannir, barun, barunia, beirichter, beisäss* nu da-schan gnir a la cuorta in noss' ouvra.

Scripta manent, que chi ais scrit perdüra, as soula dir. Damaja as pudessa a la pera eir laschar cha otras generaziuns chi vegnan, sfrüjan noss archivs. Ma nus savain quant pac sgürs cha noss documaints sun, pustüt sch'els as rechattan in mans privats, e perque ans tgnain plü gugent vi da la charta da Milan, chi disch, cha que chi's po far hoz nu's dessa far daman.

Quetant vala in ot grà eir per nossa cultura paurila, pel stüdi dals urdegns, dad üsaglias e modas da lavur, da la s-chierpa e dals stabilimaints. Chi sa hoz amo che chi'd ais ün *corn da liangias* o ün *ruschen*? In pacs ans saraja muond da chattar sün alch charpainted amo üna *jliana*! Da noss auals las *pigliuottas* ed ils *falluns* sun già svanits. Tuot quaist muond chi va adieu stuvevans almain amo pudair descriver, pudair dir co ch'el s'abinaiva culla vita da nossa glieud. Perque nos dicziunari descriva in lung ed in larg che chi'd ais ün *banc da tschierchels*, üna *barella*, üna *barigl*, ün *barlichin* o üna *bazida*. E pel medem motiv ün pled sco *bargia* e la chosa ch'el manaja han survgni ün artichel dad ündesch paginas cun vainch illustraziuns e trais cartas. *Bargia*, hoz cuntschaint in Engiadina be tras duos noms locals, *Plan Bargia* a Ramosch, *Bargia* a Santa Maria cumpara fingià aint il testamaint da l'ovais-ch Tello da l'an 765 i'l sen da tschuffa, cligna, tudais-ch «Schopf». Da canderoura *bargia* ais cuntschaint sülla Muntogna (Flerden-Prez) per stalla cun tablà ed agen prà dadour cumün. A Flem e Castrisch ais la *bargia* qualchosa sumgliaint a nossa cuort, sü Veulden portan quella tabladivas per üna fin duos chargias fain il nom *bargia*. In quaist sen la cugnuoschan eir ils paurs dal Scanvech chi la nomnan *Barga*. Qua aint il Scanvech, da Maladers fin Arosa, sun semnadas tschientineras da talas bargias sülla prada da munts. Qua as cugnuoscha però eir üna bargia süls ers, nomnada *Feldbarga*, ün stabilimaint chi serva be a tgnair suot tet las monnas, a scuder ed a mantunar o metter a toc il stram. Siand cha'l «Schweizer Idioticon» nun ha dedichà al pled *Barge* plü co var vainch lingias, nu'ns avainsa stramantats da stüdgjar tant *Barge* co *Bargun* eir dal Grischun tudais-ch, ouramai cha que as tratta d'üna ierta our dals plü vegls temps. Pled e chosa sun indubitabelmaing preromans. — Our dal derivat *bargun* (oriundamaing ün diminutiv!) ais dvantà in Engiadina bassa *marangun*, in Engiadin' ota *margun*. Quaist venerabel

pled ans maina inavo amo als temps cha eir nossas alps nu posse-daivan amo lur cuvierts o dafatta stallas grandas, dimpersè be simpels *bargunets* privats sco cha'l poet bargunsigner Gian Gianet Cloetta ils ha amo vis illas alps da Bravuogn e sco ch'els han existi amo fin l'an passà süll' alp da Stierva.

Nos rapport nu po far manzun da tuot que cha'ls quatter ultims fasciculs cuntegnan. La mira da las lingias precedaintas ais be quella da muossar cha l'ouvra, bainschi amo lönch brich cumpletta, spordscha tuottüna ün' infinità da richischem material per la scienza, per la scoula e per chi chi amand la patria e seis pövel brama da'ls cugnuoscher plü a fuond.

* * *

La publicaziun dal Dicziunari in fasciculs regulars ais il prüm pisser da la Società retorumantscha, da la Cumischiun filologica ed in prüma lingia dal redactur respunsabel. Ma quaista publicaziun illa fuorma e qualità sco ch'ella as preschainta aint ils 19 fasciculs cumpars, ais be pussibla schi sun s-chaffidas o vegnan s-chaffidas davoman las premissas lapro. La prüma da quaistas premissas ais la

Collecziun dal material.

S'inclegia cha quaista collecziun eira zuond ferm avanzada fingià al mumaint chi cumparit il prüm fascicul. Ma ingün chi cugnuoschaiva las relaziuns nun as faiva illusius reguard la cumplettezza. Scha la SRR. as decidet tuottüna da dar bavun a la stampa, schi dvantet que pel motiv chi as stuvaiva finalmaing profitar da las vastas cugnuschtschas scientificas tant dal redactur principal, sar prof. Pult, chi giaiva incunter a seis settantavel an, co dals commembers da la Cumischiun filologica. Uschè il redactur, prof. Pult, davo bod 25 ans da collecziun e classificaziun pudet l'an 1938 laschar cuorrer sia penna e nus savain cha que füt üna benedicziun per l'ouvra, chi in sia fuorma ais ün' armoniusa sintesa da las cugnuschtschas ed experienzas da plüs redactuors cun quellas da la Cumischiun filologica. Inua cha'l material nu bastaiva per

rediger tscherts artichels plü grands e cumplichats ans güdettans suravi las difficultats cun collecziuns fattas ad hoc cun agüd da circularas. Uschè eir ils artichels dals prüms faschiculs han obtgnü as po dir caracter definitiv. Ma a la lunga quaist sistem da lavur nun eira racumandabel, e perque avainsa sforzà tant ils excerpts our da la litteratura e dals dicziunaris pratics da la LR. co las collecziuns da la bocca vivainta dal pövel da maniera da pudair amplamaing radublar il numer da las s-chaclas da la cartoteca. (Vair per detagls Annalas 61, 187 ss.). Daspö nos ultim rapport il material excerptà s'augmantet per var 47 000 bigliets, dals quals ca. 24 000 derivan da las Annalas, ca. 12 800 dal dicziunari da Conradi, ca. 6400 dad üna collecziun da dr. R. de Planta barmör fatta a Donat (Schons), ca. 1300 da proverbis e locuziuns in dialect da Bravuogn, material ourdvert bun e fidà da sar mag. G. G. Cloetta, e. u. i. Ils excerpts cuntinuan.

Ordinaziun.

Tuot il material excerptà in quaists trais ans ais eir ordinà alfabeticamaing e spetta da gnir incorporà aint illa granda cartoteca centrala. Eir quaista lavur progredischa, bainschi be planet, ma tuottüna ad ögl vezzand. Ella dumanda blera premura ed exactezza, perche mincha bigliet deposità suot ün fos chavazzin rischa dad esser pers per adüna.

Funtanas da dret.

Üna da las prümas premissas per cha nos dicziunari possa dvantar i'l vair sen dal pled ün spejel da nossa cultura ais, cha eir ils s-chazis da noss archives vegnan plan a plan surdats a la stampa. Insembel cun sar prof. Peter Liver da Flerden a Berna avainsa perque tut per mans la publicaziun sistematica da las funtanas da dret. Ün prüm pass ais fat copchand a maschina ils vegls tschantamaints da cumüns e drettüras chi fin uossa nun eiran amo gnüts publicats. Las Annalas d'inguan cuntengnan ils tschantamaints da Ramosch stampats cun agüd finanziel da l'acziun instradada dals iniziants surindichats. Oters statuts dessan seguir regularmaing i'ls prossems ans. Üna schelta dals plü interessants statüts gnarà

publichada da per sai e munida d'ün glossari dal qual eir nos DRG. trarà il plü grand profit. Al redactur da las Annalas, sar magister secundar Jon Semadeni chi ans sustegna in quaist' acziun esprimin nus nos ingrazchamaint. Plü detagls davart l'ediziun da las funtanas da dret as chattan a pag. 00 da quaist volüm.

La chasa da paurs grischuna.

Ils artichels *acla* (DRG. 1, 76—83), *bargia* (DRG. 2, 179—189) e *bargun* (DRG. 2, 192—197) muossan cler e net cha la perscrutaziun da la chasa paura e da tuot que chi appartain pro quella ais da grand' importanza per l'istorgia da nossa favella e da nos pövel. Els ans dischan però eir chi as tratta qua d'ün champ uschè vast, sül qual il DRG. stu vess as pudair laschar sün stüdis specials fats da glieud dal manster, architects, folclorists, perits d'art e linguists. Sainza quaists stüdis specials mincha artichel sco bargia retardescha sensibelmaing la lavur, perche el nu po gnir scrit sainza avoir il prüm girà per nossas vals intuorn cun rispli ed urdegn da fotografar.

Udind cha la Società svizra da folclore a Basilea piglia per mans l'inventarisaziun e perscrutaziun sistematica da la chasa paura, ans avainsa miss a disposiziun da quaist' idea ed organisà l'inventarisaziun per nos chantun. Sar architect J. U. Kőnz, Guarda, acceptet la direcziun tecnica da l'intrapraisa. Grazcha al sustegn finanziel accordà generusamaing da nossa Regenza, ma eir grazcha al stupend entusiassem chi unischa tuot ils commembers da nos comitè, l'inventarisaziun in nos chantun cumpiglia fingià hoz diversa milli fotografias, plans e skizzas. Sar cand. phil. Andri Peer as decidet da tscherner sco tema da sia dissertaziun linguistica «la terminologia da la chasa paura in Grischun», da maniera cha nus pudettans surdar ad el da collectar il material linguistic. I sun gnüdas fattas las cunvegns necessarias per cha quaist material aintra üna vouta in nossa cartoteca. Uschè va qua s'accumplind ün puonch da program chi daspö decennis mai nun ha tschessà da fastidiar ils redactuors dal DRG.

Fats persunals e varia.

Culs 30 settember 1948 bandunet giunfra Tina Conrad la piazza d'assistenta ch'ella cun interrupziun d'ün an avaiva occupà daspö il marz 1944. Ella s'avaiva acquistada üna grand' abilità in tuottas lavuors da copiatura, dad ordinaziun, correctura, uschè ch'ella in quels s-chars quatter ans da si' actività al büro dal DRG. evadet ün grandischem pensum. Ella merita perque nos ingrazchamaint.

Als 13 settember 1948 entret sar cand. phil. Alex Decurtins da Trun sco nouv assistent in nos büro e restet là lavurand mez di pel DRG. e mez di per sia dissertaziun fin la fin d'avrigl 1949. Sar Decurtins nun evadet be las solitas lavuors da secretari, ma as partècìpet eir activamaing e cun bun man vi da la redacziun dad artichels. Da sia penna derivan t. o. ils artichels *barlot*, *barlun*, *barlunar*, *barseida*, *Bastian*, *bastiun*, *bastunar*. Nus unin a noss ingrazchamaints a sar Decurtins per seis buns servezzans nossas gratulaziuns per l'examen da doctorat ch'el ha absolt in lügl dal 1950 cun grand success.

Dals 1. mai als 15 settember 1949 occupet sar Gion Peder Thöny da Stierva, magister secundar ad Alvagni, la piazza da secretari. Eir el ha rendü buns servezzans a l'ouvra tanter oter eir contribuind spontanamaing nouv material our da la Val d'Alvra. Eir ad el ün cordial grazcha fich!

Daspö ils 15 settember 1949 vain la piazza d'assistenta occupada da giunfra Annigna Christoffel da Ramosch.

Dasper noss assistents nu vulains manchar dad exprimer nossa recugnuschentscha e da far manzun da la granda, dischinteressada lavur cha la Cumischiun filologica praista an per an. Chi chi legia cun atenziun ils excuors etimologics da noss artichels munits cun la modesta parantesa «Mitt. v. J. Jud» po bain s'imaginar che lavur e che valor chi as zoppa davo quella. Ma ingün dals lectuors nun as renda quint cha pagina per pagina, pled per pled da noss' ouvra vegnan lets e correts da trais commembers da la cumischiun: prof. J. Jud, dr. F. Fankhauser e dr. P. Scheuermeier, tuots trais commembers onuraris da la Società retorumantscha. Be pakischems san meglinavant quant cha l'ouvra ha d'ingrazchar a prof. R. Vieli, il quart commember da la cumischiun e vicepresidente

da la SRR. pel prezius material ch'el contribuischa our da seis agens s-chazis da material sursilvan.

Ils büros dal Dicziunari rumantsch grischun, aviand stuvü bandunar il stabilimaint chantunal dit Monopol a la Quaderstrasse causa la s-charsdà dad abitaziuns e causa nossa chüzza, s'avaivan installats il prüm provisoricamaing a la Alexanderstrasse 41 e plü tard a la Falknisstrasse 15. In tuots duos lös as sentiva l'ouvra malamaing impedida in seis svilup pervi da la strettezza dals locals. Finalmaing in mai 1950 pudet ella chattar ün ricover cha sperains stabel in üna chasa nouva a la Ottostrasse (nr. 30). Ils locals vasts e bain disposts stats fabrichats aposta per büros permettaran per blers ans ün svilup normal da l'ouvra eir scha biblioteca e cartoteca avessan da crescer amo cuschidraivelmaing.

Nus ingrazchain a la Suprastanza da la Società retoruman-tscha chi ha pussibilità quaista müdada adonta dals grands cuosts. Tschert cha quattras ha'la miss la fundamainta per ün san progress da l'ouvra.

Cuoira, in schner 1951.

A. Schorta.